

רה בצורך החיוני בכוח פוליטי, וההבנה כי אוטופיה ואידיאולוגיה ראדיקלית—בדפוס המציאות הארצישראלים והציוניים—יכולות להיות רק נחלת מפלגה או סיעה קטנה. הקונסטרקטיביזם הסוציאליסטי אינו "אוטופיה" אלא ויתור על האוטופיה מתוך ריאליות ובמחיר של מיתח פנימי, עצור ומתפרץ חליפות, בין האוטופיה הנגזרת והריאליזם היומיומי, המוגשם בעזרת מנגנון ריכוזי חזק. מפא"י, ובן-גוריון בראשה, לא היתה מסוגלת לקבוע את ממדי הזרימה של הון פרטי לארץ-ישראל ואת שיעורי הצמיחה של המשק הפרטי ה"בורגני", אבל מפא"י יכולה היתה לחפש—ולמצוא—דרכים להעברת חלק מן ההון הפרטי לשליטתה ולדאוג לכך שהון פרטי לא יתורגם ללשון של כוח פוליטי. זה הקו הבולט שימצא הקורא בין השורות במאמריו הרבים של בן-גוריון באסופת-מאמרים זו.

אגב, יש להצטער על שההוצאה ו"קרן הנגב" לא הוציאו לאור מהדורה מחודשת של ספר ישן יותר של בן-גוריון (ובן-צבאי), והכוונה ל"אנחנו ושכנינו". מכל מקום, העוסקים בבן-גוריון, משנתו ופעלו יכולים עכשיו לעיין ב"מקורות הראשוניים" כדי להכניס ממד היסטורי לוויכוח סכימאטי ומניכאי כמעט סביב דמותו של האיש.

ש. י.

הבריחה

הציונות כתנועת-עם היתה מונעת על-ידי שני כוחות יסודיים ועמוקים: היתה ציונות כתנועת-מיעוט אידאית בפזורה היהודית, שחלק מן הנוהים אחריה עקרו בפועל-ממש לארץ-ישראל וחלקם הגדירו עצמם כ"ציונים" בלי להגשים, גם כשהיה הדבר אפשרי, את האידאל של "עליה" לארץ-ישראל; והיתה הציונות כתנועת הצלה של נרדפים ועקורים, שבאו לארץ-ישראל כשמצאו את

* יהודה באואר: הבריחה; תרגום: שושנה שוורץ; הוצאת "מורשת"—בית-עדות ע"ש מרדכי אנילביץ' וספרית פועלים; רנדום האוס, ניו-יורק, 1970; 317 עמ'.

ממעמד לעם

לאחר שמבקרים ופרשנים דשים באדם וב-משנתו מוטב, בדרך-כלל, לחזור אל כתביו המקוריים. ממעמד לעם, קובץ מאמריו ונאמריו של בן-גוריון, שנדפס עוד ב-1933, נחשב מאד על-ידי כותבו. מכרך האיגרות האחרון שלו אנו למדים במה החשיב את הספר וכמה איגרות שיגר מפולין לארץ כדי ללחוץ על בית-הדפוס להשלים את הדפסתו למועד—לפני הבחירות לקונגרס הציוני הגורלי של 1933. מכאן שראה במאמרים לא משנה תי-אורטית ומסמך אידיאולוגי בלבד אלא גם כלי תעמולה והסברה ממדרגה ראשונה. בעיקרו של דבר נועד הספר להפצה בציבור היהודי הגדול בפולין. היה זה בשעה שני-טש החריף במאבקי-הבחירות לקונגרסים הציוניים, מאבק שהתנהל בעיקר בין מפא"י מזה ו"המזרחי" והרביזיוניסטים מזה.

הסברה כי בממעמד לעם יש חומר הסברה טוב בשביל הציבוריות היהודית בפולין—על קולה התנהל מאבק ה"שקלים"—מלמדת הרבה על רוחו של הספר: מפלגות הפועלים, ומפא"י בראשן, הן האוונגארד של המחנה הציוני ומבטאי ה"כוליות" של מעמד-הפועלים. אבל מפא"י אינה מבטאת רק את מעמד-הפועלים לבדו אלא את "כלל האומה". לא מפא"י הופכת מ"מעמד" ל"עם" אלא מפא"י פונה מן התחומים המצומצמים יותר של ה"מעמד" אל התחום הרחב והכללי של ה"עם", ומכאן שהיא חייבת לבצע את התמורה האידיאולוגית והפוליטית שתכשיר אותה למעבר הגורלי ממפלגה המגששת את דרכה בתנועה הציונית למפלגה ההגמונית השלטת.

גילגוליה של תמורה מכרעת זו נסקרו היטב בחיבורו של יוסף גורני, אחדות העבודה / היפודות הרעיוניים והשיטה המדינית (ראה סקירה ב"קשת" נז). כלום היה זה "פראגמטיזם"? הקו הברור והחותך הוא האופי הפוליטי של אחדות-העבודה ושל מפא"י, ההכ-

* דוד בן-גוריון: ממעמד לעם (פרקים לבי-רור דרכה ויעודה של תנועת הפועלים); עם עובד וקרן-הנגב, 1974; 262 עמ'.

מאורגנת של אנשים מן הניצולים עצמם, ובראשם ראשי הפרטיזונים היהודים בפולין ובבריית-המועצות—ולגירסתו, יוצאי "השו" מר הצעיר". בהנהיגם את תנועת "הבריחה" התנגשו הללו למעשה עם הפוליטיקה הציונית של תנועתם בארץ-ישראל. באואר מציין רק את ההסתייגות הגמורה של פעילי "הבריחה" מן האוריינטציה הפרו-סובייטית ומרעיון "המדינה" הפדרטיבית הדו-לאומית של תנועתם, ואינו מציין שגם אחרי 1945 נשאר "השומר הצעיר" נאמן לתפיסה של "עליה סלקטיבית" והיה רחוק מאד מלחוש בצורך של פליטי-החרב היהודים להגיע לארץ-ישראל, ששעריה סגורים.

הציונות שאחרי 1945 לידתה בשואה ובלחץ סטיכי גדול בתוך עולם שנחרב. הציונות הארצישראלית, שראתה עצמה כ"חיל-החלוצ" של העם היהודי, לא מיהרה כלל להסתגל למציאות החדשה. הקשרים שנוצרו בין פעילי "הבריחה" והמנהיגות הציונית הרשמית התחילו ביזמתם של הראשונים. עדות לכך סיפורו של באואר על השאלה ששאל שרת את צוקרמן, ממנהיגי המרד של גיטו-ורשה, "מתוך חולשת-דעת": "והיאך נוכל להגיע אליהם?" צוקרמן ענה: "באותה דרך שהגענו אנחנו אליכם". והמחבר מוסיף: "עוב" דה היא ששליחי הארץ לא מצאו את הדרך אלא באיחור רב. שרידי השואה מצאו את הדרך אל א"י בעצמם". הם פרצו גבולות ומחסומים ונעשו בעיה בינלאומית הומא-ניטארית, שנתקלה בחוקי-הגירה קשוחים במערב. סירובם של הבריטים להקנות את העוקץ של הבעיה האנושית הקשה כמו גם התפרצויות אנטישמיות במזרח-אירופה, ולא פחות מכך ייסורי-מצפון בקרב יהדות ארץ-צות-הברית ובמימשל החדש של טרומן, הפכו את שאלת העקורים—ואת "הבריחה" שנולדה ממנה—לשאלה שאי-אפשר היה עוד לחמוק ממנה.

באואר סבור כי רצח הלורד מוין בקאהיר על-ידי אנשי הלח"י שיבש כליל אפשרות של פתרון קונסטרוקטיבי על-ידי ממשלת בריטניה. האמת היא שהלורד מוין נרצח קודם-כל כמי שנחשב אחראי לפרשת "סט"

כל השערים סגורים ואילו מאחריהם השאירו עולם של חורבן וכליה. השנים בהן היתה העליה לארץ-ישראל אפשרית, חרף מיגב-לות שונות, הוחמצו בשל העובדה הפשוטה שהמוני היהודים באירופה לא רצו לעקור מארצות-מושבתם לארץ-ישראל. כשהיגרו, העדיפו יעדי הגירה אחרים. בשעה שגבר לחץ המצוקה וההגירה היססה התנועה הציונית הרבה האם יש ביכלתה—וברצונה—לארגן הגירת-המונים בלתי-חוקית. האפשרויות לא היו רבות, אך גם אלו הוחמצו בחלקן עד 1939, כפי שעולה מתוך קורותיה של "העליה הבלתי-ליגאלית", ובעיקר תולדות "עליה ב", אפופיאה שנולדה כתוצאה מלחץ ויזמה "מן השורות" ולא כתוצאה מיוזמתה של ההנהגה המדינית הרשמית.

ב-1945 נמצאה התנועה הציונית שרויה במצב חדש לגמרי. ב-1933 כתב בן-גוריון לווייצמן כי צריך להניח את הקלף היהודי על שולחן הפוליטיקה הבריטית ולתבוע בשם המצוקה היהודית באירופה מימוש מהיר ומלא של התחייבויות המנדט, אבל ערב המלחמה העולמית שיחקה בריטניה בקלפים אחרים, וגם אחריה העדיפה להמר על הקלף הערבי. כוח-הדחף הסטיכי של מאות-אלפי עקורים יהודים באירופה היה, בלי ספק, אחד הכוחות החשובים שדחפו את ההנהגה הציונית לחפש פתרון "ראדיקלי". קשיחותה של בריטניה ושאיפתה להפריד בין בעיית העקורים לשאלת ארץ-ישראל היתה הטריז שהפריד בינה לבין ארצות-הברית. אינטרסים גלובאליים ומגמות הומא-ניטאריות שימשו בערבוביה במימשל האמריקאי שיצא נגד בריטניה, בעלת-הברית, ועשה יד אחת עם בריית-המועצות כדי לשים קץ למנדט, עד לקבלתה של החלטת החלוקה בעצרת האו"ם ב-29 בנובמבר 1947.

מחקרו של יהודה באואר עוסק באפופיאה טראגית והירוואית: בארגונה של "הבריחה", כלומר בהעברתם המאורגנת של מאות-אלפי פים מניצולי השואה היהודית מאירופה החרבה אל ערי-הנמל ומשם, בספינות-המעפילים, לחופה של ארץ-ישראל. עובדה ברת-לטת היא שתחילת "הבריחה" היתה ביזמה

רבי נחמן, שהיה נינו של הבעל-שם-טוב, המחלוקת הגדולה, שקידש עליו "הסבא", ר' אריה-לייב משפולה, ואליו הצטרפו גדולי החסידות בדור ההוא, דחקה את רבי נחמן ומעריציו לאיו קרן-זווית בעולמה של החסידות. התנועה הברסלבית לא היתה גדולה, אבל המיתח הדתי שבה ניפר היה ביותר, וכולו נבע מדמותו של רבי נחמן וממדת ההתבוננות-העצמית שלו.

רבי נחמן (1772—1810) החל לנהוג בצדיקות בגיל צעיר ומיד הסתבך עם זקני האדמו"רים ובמחלוקת לשם שמיים ושלא לשם שמיים. ר' נחמן האמין כי ההתנגדות אליו היא כורח המציאות וניסה להתישב בארץ-ישראל. אל כמה חדשים בלבד עשה בארץ וביקר ביפו, טבריה וצפת. כשחזר, נדד בעירות אוקראינה, התישב בברסלב, ושנתיים לפני מותו עקר לאומאן ושם נפטר. שלא כורמים אחרים בחסידות, אין ממלא-מקום לרבי נחמן, ובראש העדה עומדים זקני החסידים המקיימים מסורת שעיקרה בעל-פה ומיעוטה בכתב.

מתנגדיו של רבי נחמן הטיחו כנגדו שמצוריים בתורתו רעיונות שבתאיים ופראנקיסטיים. אין ספק שרבי נחמן עמד על בסיס היהדות המסורתית, אלא שביקש לתקן גם נשמות ש"נפלו" ולמצוא להן תיקון. פרופ' וייס מוצא בלבטי האמונה של רבי נחמן את הבעיות של דורו, כולל הזעזועים שבאו מן השבתאות, מן הפראנקיסטים ומן המשכילים. היה זה צדיק הנאבק עם עצמו ושרוי בקושיות ותמיהות בלתי-פוסקות. אמר הוא עצמו: "כל מי שגדול יותר צריך לבקש מבוקשו בריחוק מקום יותר..."

במשנתו של ר' נחמן תופס הצדיק מקום מרכזי ביותר, ואף שהסבריו מעורפלים בט' חונו העצמי גדול. אולי זה גילגולו של רעיון הבעש"ט, שאומץ על-ידי החסידות, שתפקיד הצדיק להעלות את החוטא, וכדי להעלותו למעלה עליו "לרדת" למטה. הסולם או החבל שיכול הצדיק להוריד לחוטא אינם מספיקים ועליו לתת לו יד. רבי נחמן מדבר על צדיק-אמת, להבדיל עצמו כנראה מצדיקים לא-אמיתיים, ואין הוא מטשטש את

רומה" ולא בשל מדיניותו בשאלת ארץ-ישראל, שמסמכים חדשים מציגים אותה, אגב, כמדיניות אוהדת לרעיון "החלוקה". אבל ממשלתו של צ'רצ'יל שרבים תלו בה תקוות, נפלה במערכת-בחירות שהנושא ה-מרכזי שלה היו בעיות השיקום של החברה הבריטית אחרי המלחמה (תכנית בוורידג'), ולממשלת-הלייבור החדשה—שלכאורה הייתה פרו-ציונית—לא היתה סיבה להכות בציונות בגלל רצח הלורד מוין. הכרזת-המלחמה של ממשלת הלייבור על הציונות בספטמבר 1945 נבעה משיקולים אימפריאליים וכלכליים בריטיים ולא ממעשים או מחדלים של התנועה הציונית. לכן קביעתו של באואר כי רצח מוין "הרס כל סיכוי לצורה כלשהי של חלוקת ארץ-ישראל בסיוע עם של הבריטים, או, למיצער, תוך גייט-ראליות בריטית", היא השערה מפקפקת.

עיקרו של ספר חשוב זה הוא תיאורה של "הבריחה" עצמה, האודיסיאה ההמונית של פליטים המחפשים ומפלטים דרך אל חופיה הדרומיים של אירופה ואל הים התיכון. גם אודיסיאה זו היתה, בעצם, תנועת מיעוט, בעוד שמאות-אלפים ניסו לשוב ולשקם את חייהם באירופה ולהסתגל לתנאים החדשים בה. על הנהגתה של התנועה התנהל, כתמיד, מאבק פוליטי בין מפא"י לבין המפלגות הציוניות האחרות, אך רק למפא"י היו הכלים והכושר הארגוני להפעיל תנועה גדולה של בריחה ועליה. "הבריחה" היתה לחץ לא רק על ממשלת בריטניה; היא גם היתה לחץ שאין לעמוד בפניו על המדינאות בציונית, שבלעדיו עלולה היתה להיתפס שוב לשאננות ולרפיון-אונים, שבמידה רבה איפיינו אותה תמיד.

ב. ט.

מחקרים בחסידות ברסלב

חסידות ברסלב היא הזרם החסידי הסגור ביותר, המתרכז סביב אישיותו ותורתו של

* יוסף וייס: מחקרים בחסידות ברסלב; ערך וההדיר: מ. פייקאו; מוסד ביאליק, ירושלים, 1974; עמ' 277.